

Arkadiusz Luboń

Uniwersytet Rzeszowski

**GOMBROWICZ FILOZOFICZNY.
CZYTAJĄC HUMANIZM PERFORMATYWNY ALFREDA GALLA**

Humanizm performatywny to jedna z ważniejszych pozycji, jakie opublikowano po odsunięciu przez literaturoznawców na plan dalszy badawczego stereotypu Gombrowicza jako jedynie mistrza absurdu, sarkazmu oraz ironicznego parodysty. Podtytuł pracy Alfreda Galla, *Polemika z filozofią w praktyce literackiej Witolda Gombrowicza*, wskazuje na kontynuację wątku, który najwyraźniej zasygnalizował chyba Czesław Miłosz, nazywając w *Historii literatury polskiej* autora *Trans-Atlantyku* pisarzem filozoficznym. Trzy lata od daty publikacji niemieckiego pierwodruku wydawnictwo Universitas postanowiło na szerszą skalę przyswoić *Performativer Humanismus* w przekładzie Grzegorza Sowińskiego polskiemu literaturoznawstwu. Wprawdzie esencję filozofii Gombrowicza z powodzeniem destylowali już z jego twórczości Jan Błoński, Michał Głowiński czy Jerzy Jarzębski, jednakże iście poststrukturalistyczna – by nie rzec: neopragmatyczna – perspektywa badawczej strategii Galla wciąż proponuje szereg istotnych nowości.

Za najważniejszy przedmiot studiów niemieckiego badacza wypada uznać proces specyficznej translacji dyskursu filozoficznego w budulec artystyczny tekstu literackiego. Gombrowicz Galla interpretuje i kontestuje kluczowe nurty polskiej i europejskiej myśli filozoficznej, a następnie polemikę z ich koryfeuszami wplata w rdzeń dramatów i powieści. Wedle tego klucza interpretacyjnego *Ślub* jest polemiką z romantycznym mesjanizmem, dialektyką egzystencji Kierkegaarda i jej echemi wybrzmiewającymi w tekstach Jeana Paula Sartre'a. *Pornografię* opisuje Gall jako „medium nowego humanizmu” – powieść nietzscheańską formującą na koncepcji śmierci Boga apel o przewyciężenie nihilizmu. Dekompozycja ontologii Martina Heideggera okazuje się fundamentem powieści *Kosmos*, przy czym zasięg sieci interpretacyjnych kontekstów literaturoznawca interesująco poszerza o twórczość Camusa, Becketta, Irzykowskiego czy Witkacego. Wreszcie obszerny rozdział poddaje analizie szereg filozoficz-

nych dyskursów, które pozwalają na odczytanie *Dzienników* jako swoisty manifest, a jednocześnie praktyczne świadectwo tytułowego „humanizmu performatywnego” twórczości argentyńskiego emigranta. Pracy Galla nieustannie towarzyszy konieczność przewycięzania, rzeklibyśmy: odmitologizowania, utrudniających systematyczną analizę autointerpretacji samego Gombrowicza, który, jak wiadomo, nie stronił od budowania ironicznej i groteskowej wizji samego siebie jako „pierwszego strukturalisty” tudzież satyrycznie sceptycznego wobec innych koncepcji przedstawiciela egzystencjalizmu. W efekcie sylwetka intelektualna pisarza, jaką ukazuje nam *Humanizm performatywny*, jest dalekim od popularnego stereotypu wizerunkiem twórcy kierowanego potrzebą wytyczenia na nowo granic między filozofią a literaturą poprzez hybrydalne sprzężenie nauki ze sztuką. Filozofia jest tu przesłanką funkcjonalną dla tekstu artystycznego, jego punktem wyjścia i najważniejszym tematem.

Precyzyjne formuły w rodzaju: „praktyka literacka Gombrowicza nie przebiega bez kontaktu z filozofią; splata się z nią i funkcjonuje jako wytwarzanie simulaków na gruncie transformującej repetycji tekstów filozoficznych, które autor aranżuje w nowy sposób, a tym samym też przekracza”, umożliwiają badaczowi ostrożnie, choć kunsztownie kondensować wyniki swojej pracy. Niezwykle jednak wnioski Galla nie pozostawiają wątpliwości co do jego wizji twórczej osobowości autora *Ferdydurke*, na przykład wówczas, gdy tytuł jednego z rozdziałów przyjmuje postać dobitnej, inspirowanej opinią Czesława Miłosza, frazy „filozofia jako obsesja”. Warto zauważyć, że wszystkie proponowane czytelnikowi konstrukcje interpretacyjne poparte są nie tylko przeprowadzoną ze znanstwem rekapitulacją omawianych koncepcji filozoficznych, ale również osadza je literaturoznawca w kontekście biograficznym. Serię wykładów pod zbiorczym szyldem *Przewodnik po filozofii w sześć godzin i kwadrans*, które Gombrowicz wygłosił w Vence na krótko przed śmiercią, traktuje Gall jako teoretyczny zestaw rudymentów dla poglądów wplecionych w dyskursy obecne w powieściach i dramatach. Podobną rolę odgrywają licznie cytowane zapiski autobiograficzne, wypowiedzi publicystyczne, wywiady, jak również wzmianki i filozoficzne refleksje rozsiane na kartach bogatej korespondencji Gombrowicza oraz łamach *Dziennika*. Analizy literaturoznawcze filozoficzno-artystycznych paraleli ujęte w *Humanizmie performatywnym* oddalają się dzięki nim do hipotetycznej komparatystyki. Egzystencjalizm Kierkegaarda, na przykład, jako klucz do lektury *Ślubu* znajduje swoje uzasadnienie nie tylko w przekonującym nanieśieniu treści sztuki na mapę systemu duńskiego myśliciela, ale również w wyraźnie zaznaczonym biograficznym fakcie, iż Gombrowicz Kierkegaarda z zainteresowaniem studiował, czego świadectwem przytaczane w książce Galla ustępy z *Dziennika*. Tego rodzaju dokumentacyjna konsekwencja i precyzja jest warta podkreślenia, ponieważ stanowi dodatkowe, cenne zaplecze argumentacyjne dla niejednokrotnie śmiałych propozycji interpretacyjnych.

Warsztat niemieckiego badacza efektywnie wyzyskuje jedno z najbardziej produktywnych w ostatnich latach koncepcji literaturoznawczych. Pojęcia tekstów hybrydalnych, simulakrów (tak istotnych dla, chociażby, wydanej niedawno przez Universitas pracy *Sekretne życie lalek* Victorii Nelson) czy intertekstualnych kłaczy okazują się niezwykle użyteczne w odsłanianiu mechanizmów, które pozwoliły autorowi *Kosmosu* dokonać oryginalnego nawet w czasach postmodernizmu przekładu między dwoma, jak powiedziałyby Michael Foucault, porządkami dyskursu. Pozostając jeszcze przy terminologii Foucaulta, warto dodać, iż Gombrowicz Galla jest nie tylko pełnoprawnym uczestnikiem filozoficznej debaty literackiej, ale przede wszystkim potencjalnym fundatorem kolejnej gałęzi dyskursu. Gombrowicz-dekonstrukcjonista kontestuje i przewartościowuje istotę wybranych pojęć nie tyle dla potrzeb groteskowej organizacji tekstu, co raczej dla systematycznego realizowania własnej wersji nowoczesnego humanizmu. Specyfika ukierunkowanego na ten cel pisarstwa pozwala zakwestionować pozatekstową rzeczywistość zorganizowaną wszak wedle myślowego schematu najbardziej wpływowych systemów filozoficznych. Tak kształtowany humanizm, choć modelowany przez, wedle jego własnych słów ze *Wspomnień polskich*: „Polaka doprowadzonego do ostateczności przez historię”, nie poprzestaje jedynie na koncepcjach istotnych dla myśli rodzimej (mesjanizm romantyczny), ale rozciąga się także na obszary idei fundamentalnych dla całej cywilizacji europejskiej. Kosmopolityzm filozofii Gombrowicza wpisany w jego powieści i dramaty znacząco poszerza zatem zasięg „pracy społecznej”, jaką dla autora *Ślubu* jest pisarstwo. Co szczególnie istotne, celem tak definiowanej twórczości jest wykroczenie poza tekst w sferę praktycznego ludzkiego poznania świata poprzez dostarczenie czytelnikowi narzędzi do interpretacji rzeczywistości, a tym samym ponownego umiejscawiania się człowieka we współczesnej kulturze. Gombrowiczowa zaś wizja dzisiejszej kultury, która wyłania się z analiz Galla, opiera się na rzeczywistości zawierającej wciąż białe plamy pozbawione filozoficznego opracowania, a dotarcie do nich jest prymarną ambicją jego pisarstwa. „Podrażnienie semantyk filozoficznych”, jak trafnie pisze autor *Humanizmu performatywnego*, „jakie dokonuje się w praktyce literackiej, wyzwala nowe, nieskodyfikowane obszary rzeczywistości”. Podobnie nowe horyzonty interpretacyjne otwiera przed literaturoznawstwem książka Alfreda Galla, inspirująco eksplorując wymagające dotychczas pogłębionej refleksji pokłady twórczości Witolda Gombrowicza.

Alfred Gall, *Humanizm performatywny. Polemika z filozofią w praktyce literackiej Witolda Gombrowicza*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2010.